

SUNUŞ

Bu kitap, Kant'ın *İkinci Kritik* olarak da bilinen– *Pratik Aklın Eleştirisi* (PAE) adlı eserinin okurlarına kılavuzluk etmek amacıyla hazırlanmıştır. Gökhan Savaş ve Sefa Melih Akgün'ün fikir öncülüğü ve dizi editörlüğünü üstlendikleri *Eleştirel Kılavuz Dizisi*'nin bu ikinci kitabındaki hedefimiz, Kant felsefesine ilgi duyan ve özellikle PAE'yi ayrıntılı şekilde incelemek isteyen okurlara kitabın temel kavram ve argümanlarını analiz ederek rehberlik etmektir. Bu doğrultuda, Kant'ın bu eserinin bölümleri, ilgili alanda çalışmalarını sürdüren uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve böylece bu çok katmanlı ve kapsamlı eserin sadece Kant uzmanları tarafından değil, geniş okur kitlesi için anlaşılır kılınması amaçlanmıştır.

PAE, Kant felsefesini bütüncül bir yapıda anlayabilmek için anahtar bir rol oynar. Her ne kadar pratik felsefeye adanmış bir eser gibi görünse de Kant'ın teorik felsefesini de daha iyi anlamamıza rehberlik eder. Zira Kant'ın metinleri sadece birbirine bağlı değil, aynı zamanda birbirini tamamlayan ve anlaşılabilirliğini artıran sistematik bir bütünün parçalarıdır. PAE'nin felsefi önemini ortaya koyabilmek için onun Kant külliyatındaki konumuna dair fikir sahibi olmak gerekir. PAE'nin Kant külliyatındaki konumuna dair fikir sahibi olabilmek için ise bu felsefi sistemin genel hatlarını ve cevap verdiği temel soruları bilmek önemlidir. Nitekim Kant'ın eleştirel felsefesini oluşturan her bir eser belli başlı felsefi sorulara yanıt arar ve genel olarak sistemin içinde anlam ve amaç kazanır. Bu sebeple, sistemin bütünsel çerçevesini bilmeden sadece münferit eserlere yoğunlaşmak, Kant felsefesini doğru anlamının önünde bir engel teşkil eder.

Kant, insan aklının tüm teorik ve pratik yönelimlerini üç temel soru etrafında ele alır: (i) Neyi bilebilirim? (ii) Ne yapmalıyım? (iii) Ne umabilirim? Bu soruların yanıtı, Kant'ın eleştirel felsefesinin temelini oluşturan ve aklın farklı kullanım şekillerinin incelendiği üç *Kritik* kitapta yer alır. Peki, bu soruların birbiriyle olan ilişkisi ve felsefi önemi nedir?

(I) NEYİ BİLEBİLİRİM?

Kant, epistemolojinin en temel sorusu olan 'Neyi bilebilirim?' sorusunu, –*Birinci Kritik* olarak da bilinen– *Saf Aklın Eleştirisi* (SAE) eserinde yanıtlar. Bu soru doğrudan akla referans vermiyor gibi görünse de Kant'ın aslında aradığı cevap, "Aklımı kullanarak neyi bilebilirim?" sorusunda gizlidir. Zira Kant bu eseri aklın bilgiye ulaşmadaki yetkinliğinin sorgulandığı, deneyim ve sağduyunun daha güvenilir kılavuzlar olarak öne çıkarıldığı ve akla duyulan şüphenin arttığı bir dönemde ortaya koyar.

Bilindiği üzere David Hume, aklın hakikate ve varoluşa dair zorunlu ve evrensel bilgi sunamayacağını savunur ve akılla yalnızca düşünme biçimimize dair analitik doğrulara ulaşabileceğimizi iddia eder. Hume'a göre, düşüncelerimiz ile gerçeklik arasında uyum olup olmadığını asla bilemeyiz. Hume aklın, deneyimden bağımsız şekilde, saf düşünme etkinliği ile bize nesnel, yani var olana dair bilgi veremeyeceğini, sadece neyi nasıl düşündüğümüzü ve düşünmek zorunda olduğumuzu bilebileceğimizi söyler. Bir başka deyişle, Hume'a göre idealar arasındaki zorunlu ilişkileri akılla bilebilirken, bu ilişkilerin deneyim dünyamızda karşılığı olup olmadığını bilemeyiz. Hume için nesnel bilgi sadece deneyim ile mümkündür.

Hume'un inkâr ettiği nesnel ve akla dayalı zorunlu bilginin imkânına dair felsefi problemi Kant, 21 Şubat 1772'de Marcus Herz'e yazdığı mektupta şöyle dile getirir: Akılla bilinebilen idealar arasındaki zorunlu ve herkes için geçerli olan ilişkiler, nasıl olur da nesnel

gerçeklikle örtüşebilir?¹ Akılla hem nesnel hem de zorunlu ve evrensel olarak geçerli doğruları nasıl bilebiliriz?²

Kant öncesi akılcı filozoflar, ortaya koydukları felsefi sistemlerle bu soruya farklı cevaplar vermişlerdir. Descartes, Leibniz ve Spinoza gibi akılcı filozoflar –felsefenin en temel sorularına birbirinden çok farklı cevaplar verdikleri için– ironik şekilde evrensel doğrulara ulaşmada aklın iyi bir kılavuz olamayacağı düşüncesine sebep olmuşlardır. Örneğin, “Töz nedir ve kaç çeşit töz vardır?” sorusuna cevaben Spinoza tek bir tözden, Descartes iki sonlu tözden, Leibniz ise sonsuz sayıda tözden bahseder. Benzer şekilde, Leibniz-Wolff geleneğinde evrenin zamanda başlangıcı olması gerektiği akılcı argümanlarla temellendirilirken, Spinoza’nın akla dayalı felsefi sisteminde evren ezeli ve ebedidir. Kısaca, akli temel alan farklı felsefi sistemler, nesnel gerçekliğe ilişkin birbiriyle çelişen tezler üretmişlerdir.

Akılcı filozoflar, yalnızca teorik alanda değil, pratik alanda da birbirinden farklı teoriler ortaya koymuştur. Spinoza determinist evrende özgür iradenin olmadığını iddia ederken, Leibniz özgür irademiz olduğunu ve dolayısıyla eylemlerimizden sorumlu tutulmamız gerektiğini savunur.³ Görüldüğü üzere, akıl yoluyla felsefenin en temel sorularına bile zorunlu ve evrensel geçerliliği olan yanıtlar bulunamaması, –hatta tam aksine aklın bizi çelişkilere sürüklemesi– akla ve ona dayanan akılcı metafiziğe dair şüphe doğurur ve felsefeyi derin bir krize sokar.

Kendimize, evrene ve genel olarak varlığa dair zorunlu ve kesin evrensel geçerliliği olan doğrulara ulaşmanın imkânsızlığını ikna edici argümanlarla ortaya koyan Hume’a göre, aklın teorik kullanımı bize nesnel bilgi veremezken, pratik kullanımı da duyguların

1. *Mektuplar*, 10: 130.

2. Kant daha sonra bu soruyu “Sentetik *a priori* yargılar nasıl mümkündür?” şeklinde yeniden formüle etse de temelde her iki soru aynı amaca hizmet eder: Yalnızca aklımızı kullanarak, deneyim dünyamıza dair zorunlu ve evrensel olarak geçerli doğrulara nasıl ulaşabiliriz?

3. Baruch Spinoza, *Ethics*, çev. G. H. R. Parkinson (Oxford: Oxford University Press, 2000), 155.